

Produkce ryb v rybnících ČR ve 20. století:

wýznamné trendy a změny (1)

Dvacáté století, které si řada z nás alespoň z části pamatuje osobně, bylo plné změn a překotného vývoje jak pro společnost, tak i pro rybářství.

text: Ján Regenda

foto: archiv zámku Velké Meziříčí a archiv redakce

Na jeho začátku zde byla Rakouskouherská monarchie, jež zanikla na konci Velké války. Svobodný Československý stát byl plný nadějí a očekávání, jež se rozplynuly v závěru 30. let rozpadem ČSR. Druhá světová válka a její protektorátní zřízení patří mezi smutné kapitoly našich národních dějin, rybářství nevyjímaje. Od poloviny 20. století se naše společnost dostala opět do nesvobody, tentokrát rudé. Doprovázelo ji plošné zestátnění produkč-

ních kapacit – rybníků. Pro české rybářství to však bylo, dá se říci, šťastnější období, plné prudkého rozvoje a modernizace. V závěru 20. století přišla sametová revoluce a spolu s ní další změna společenského zřízení. S rozpadem Československa docházelo postupně i k rozpadu Státního rybářství, o.p. a postupné privatizaci jednotlivých závodů. Nemalá část rybníků se vrátila v restitucích jejich původním majitelům. S 20. stoletím se hrdě loučila samostatná Česká republika

a její rybářství bylo již plně v rukách soukromých vlastníků.

V tomto úvodním díle se zaměříme na změny ve výměře rybníční plochy a probereme si celkovou produkci ryb.

Za císaře pána

Do 20. století vstupovala Evropa v míru a s optimismem. Průmyslová revoluce vedla od poloviny 19. století k masivnímu stěhování obyvatelstva z venkova do měst.

Díky tomu rostla poptávka po potravinách, ryby nevyjímaje. Politika rušení rybníků, jež vrcholila právě v polovině 19. století, byla dávno zapomenutá. K renezanci rybníčního chovu na konci 19. století přispěl významnou měrou rovněž Josef Šusta, jenž působil na Třeboňském panství. Jeho kniha z roku 1884 „Výživa kapra a jeho družiny rybníčné“ se stala moderní učebnicí, která dala chovu ryb vědecké základy. Za přečtení stojí i dnes.

První přesné údaje o výměře rybníků ve 20. století na území ČR máme z roku 1904, kdy CK statistická ústřední komise ve Vídni napočítala 11 816 rybníků o výměře 43 934,39 ha. Další přesnější data do roku 1914 prozatím nejsou k dispozici, ale s ohledem na rostoucí zájem o ryby se dá předpokládat mírné zvyšování počtů a výměry rybníků. Nicméně v průběhu I. svě-

tové války došlo k určitému snížení výměry rybníků z důvodu nedostatku pracovní síly, rozvrácení obchodu (prodej ryb, nákup krmiv) a celkového úpadku hospodářství a dopravy. Monarchie bojovala a chov ryb byl v mnoha ohledech na vedlejší koleji.

Produkce ryb byla na začátku století v průměru na úrovni 85 kg/ha. Z již zmíněného statistického šetření v roce 1904 plyne, že výlovek tržních ryb dosahoval 2 658 661 kg a k tomu ještě 1 079 579 kg násad. Obecně se roční produkce tržních ryb na začátku 20. století pohybovala na úrovni 2400 až 2800 tun, přičemž některé prameny uvádějí jen 2000 t.

Úživnost rybníků však byla velmi různorodá a roční výlovek ryb se pohyboval od 20 do 120 kg/ha. Celkově však produkce ryb až do roku 1914 pozvolna rostla. Zajímavá je rovněž poznámka z Jednoty rybářské o umístění ryb na trhu: 500 t ryb se spotřebuje v Čechách, 700–800 tun je vyvezeno do Rakouska a dalších 500–600 t do ciziny (převážně Německo).

Poslední roky monarchie však znamenaly pokles produkce ryb. Kromě mírného poklesu výměry rybníků došlo k výpadkům zásobování krmivy, hnojivy a chyběly rovněž kvalifikovaní pracovníci. Došlo k úpravě obsádek (snížení) a pracovalo se s různými melioračními opatřeními, která umožňovala za dobrých podmínek udržet produkci ryb na úrovni 100 kg/ha. Dbalo se zejména na letnění rybníků a jejich využití k produkci krmiv pro ryby. Nicméně kvalifikované odhady uvádějí propad produkce ryb ve srovnání s předválečným obdobím o 40 až 60 %, tedy na cca 1300 tun.

Naděje a bolesti nové samostatnosti

Nová Československá republika přinesla od roku 1918 pro společnost velké naděje v lepší život. V rybníkářství tomu tak nebylo až do roku 1927. Zažilo krivdu, která ekonomicky podrazila válkou oslabené nohy, na kterých rybníkářství vrávoralo – trh. Politickým rozhodnutím nové vlády došlo 5. 11. 1918 k úřednímu snížení ceny tržního kapra z 9 na 3 Kč/kg a u štiky z 18 na 3,3 Kč/kg. Ekonomický model chovu ryb se zhroutil. Malí chovatelé ryb, kteří na jaře 1918 nakupovali násady kapra za 12 Kč/kg, dostali za vyprodukované ryby na konci roku jen třetinu očekávané ceny. Navíc byl prodej ryb přísně regulován a kontrolován. Později, v letech 1919–20 sice došlo ke zvýšení úřední ceny kapra na 4,5 Kč/kg, ale i tato cena nerespektovala skutečné výrobní náklady. Celé odvětví bylo po válce zanedbané a vyžadovalo zvýšené investice na opravy a rozvoj. Ty však nebylo kde brát. Theodor Mokřý proto toto období výstižně

zhodnotil slovy: „Ku škodě nového státu a k žádnému prospěchu obyvatelstva, neboť lidu nedostalo se laciné ryby ani na oči“.

Přesné údaje o výměře rybníků na území nového státu nejsou prozatím k dispozici. Rybníky byly totiž statisticky sledovány společně s bažinami a mokřady. Celková výměra této skupiny byla v roce 1925 uváděna na 61 783 ha. Nicméně o něco později, na konci třetí dekády 20. století bylo statistickým úřadem zjištěno na území ČR 16 047 rybníků o výměře 45 199,65 ha. Chov ryb však probíhal jen na 44 193,74 ha (rozdíl tvoří rybníky zanedbané nebo zatížené jinými služebnostmi). Celkově na nich hospodařilo 6502 subjektů (včetně sedláků s 1–2 rybníky). V polovině 30. let minulého století se počet rybníků poněkud snížil na 14 314, ale jejich výměra se udržela na 44 380 ha. O vývoji rybníčního fondu v dalších letech prozatím chybí přesné údaje, ale některé zdroje uvádějí výměru rybníků v roce 1938 na úrovni až 46 tisíc ha.

Samostatnou kapitolu začalo psát od roku 1919 rovněž státní rybářství. Díky provedeným pozemkovým reformám a konfiskací majetku šlechtických rodů přešlo do rukou nového státu kromě lesů a zemědělské půdy rovněž velké množství rybníků. Zejména v jižních Čechách (Třeboňsko, Hluboká apod.). Výměra státních rybníků, jež byly na začátku organizačně začleněny pod správu státních lesů, činila 11 994 ha a pozvolna se zvyšovala.

Produkce ryb byla s ohledem na ekonomickou situaci chovu ryb a politický přístup vedení státu až do roku 1925 na sestupné trajektorii (cca 1200 t tržních ryb). Opět se začaly ozývat hlasy pro proměnu nerentabilních rybníků na ornou půdu. Domácí produkci ryb začal ohrožovat rovněž import kaprů z Maďarska a Jugoslávie (ročně až 370 t!). Naštěstí od roku 1926 docházelo k postupnému uvolňování státních regulací: zrušení úředních cen a povolení exportu. Rybníkáři na tyto změny rychle zareagovali a začali zvyšovat produkci. Rybníky se začaly opět hnojit a kapři přikrmovat. A tak na konci třetí dekády 20. století byla již produkce tržních ryb na úrovni 3271,7 tun (110,19 kg/ha) a násad 1172,2 tun (80,74 kg/ha). Na export šlo až 20 % roční produkce, především kapra a lína. V předválečném období došlo k dalšímu mírnému zvýšení produkce ryb, výrazněji bylo v tomto období již limitováno nedostatkem odbytových možností.

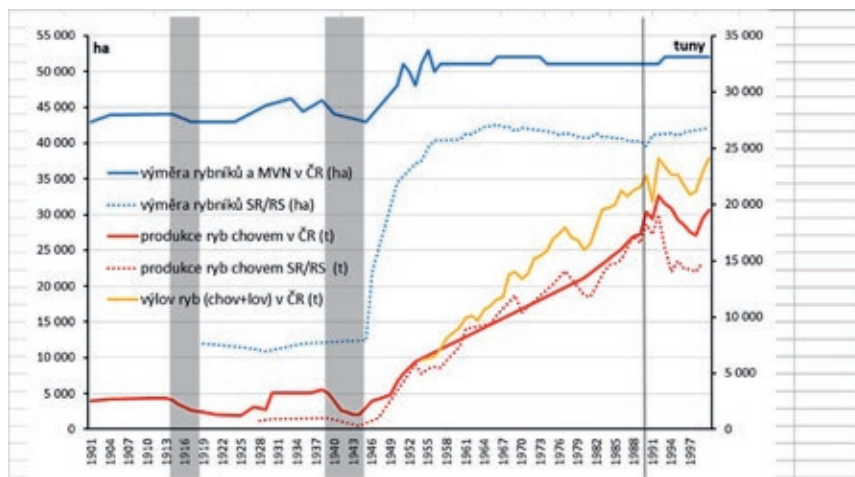
Pod křídly říšské orlice

Zánik ČSR a okupace zbytkového území ze strany Německa v roce 1939 znamenaly konec i pro doposud dobře fungující ry-

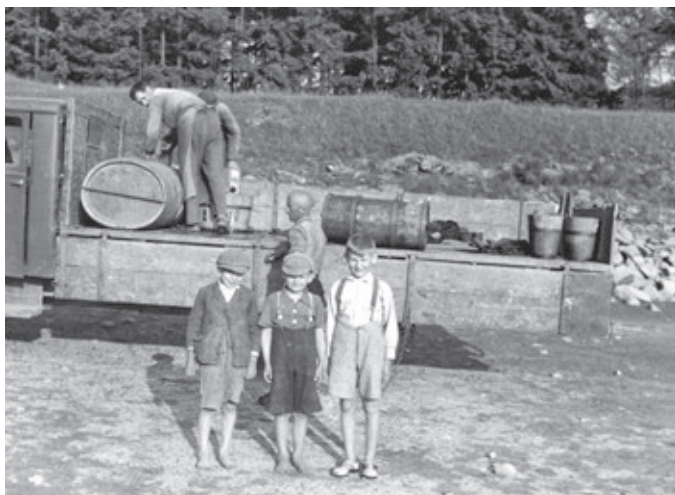
bářství. Nastoupilo nové centrální řízení a plánování k zajištění dostatku potravy pro válečné úsilí říše. Omezila se dostupnost zdrojů potřebných pro produkci ryb. Prodej ryb byl rovněž omezen a probíhal jen na „přídělové listky“. Zaběhnuté dodavatelsko-odběratelské vztahy se rozpadly. Odborný tisk vycházel jen německy a v roce 1943 byla zrušena i Rybářská jednota.

I když rybníky zůstaly po rozdělní území na svém místě, řada z nich postupem času pozbyla svoji rybochovnou funkci z důvodu nedostatku potřebných lidských nebo jiných zdrojů (např. násady, krmiva). Odhaduje se, že v Sudetech republika ztratila 8,5 až 9,0 tisíc ha rybníků, z toho 7 tisíc v Čechách a 2 tisíce na Moravě a ve Slezsku. Kvůli tomu klesla produkce ryb ve zbylém území (Protektorát) odhadem o 700 tun.

V pohraničí zkonsumovala před válkou

Tabulka: Vývoj výměry rybníční plochy a produkce ryb na území ČR v průběhu 20. století. Pozn.: Červená plná křivka o produkci ryb chovem v ČR je sestavena na základě neúplné řady dat, proto jejich propojením dochází v některých letech k „nelogickému“ poklesu pod úroveň produkce ryb chovem SR/RS (červená tečkovaná křivka)

německá menšina přes 1100 tun ryb. Rozdíl 400 tun, který nebylo možné prodat do Sudet, zvýšil tlak na „domácím“ trhu. S ubývajícím zdroji docházelo k nařízeným změnám v rybníčním hospodářství. Byl nařízen tříletý produkční cyklus. To vyžadovalo větší počty násad, které nebylo možné vyprodukovat. Prosazoval se poloumělý výtěr ryb a nařizovalo se sečení porostů s následným kompostováním. Hmotnost tržních ryb se postupně snížila z 2 na 1 kg. Poklesl rovněž příděl krmiv na desetinu (z 6–6,5 tisíc na 600 tun). Produkce ryb se tak propadla na polovinu předválečného stavu. V tomto období došlo rovněž k zániku velkého množství místních plemen kaprů, která se spontánně v předválečném období na území ČR vyšlechtila.

Povzdech svobody

Snad díky nezapomenutým zkušenostem z období po I. světové válce došlo po roce 1945 k odlišnému vývoji v českém rybníkářství. Stát rychle vyvlastnil rybníky kolaborantů, a tak došlo k zvýšení výměry stát-

ních rybníků na 22 tisíc ha. Již v roce 1946 bylo vyloveno přes 2500 tun tržních ryb a 300 t násad. Rybníkářství se rychle konsolidovalo, ale na obzoru již byly vidět velké politické a společenské změny.

Pod rudým praporem

Po roce 1948 došlo k dalšímu vyvlastnění a znárodnění rybníků soukromých vlastníků. Množství státem vlastněných rybníků se výrazně změnilo. Organizačně byly od roku 1952 vloženy do nově vzniklého oborového podniku Státního rybníkářství (SR, o.p.). Ten se věnoval již výhradně chovu ryb a vodní drůbeže. Nedostatek potravin a zejména masa byl silným motivačním nástrojem pro intenzifikaci chovu ryb a zvyšování jejich produkce. V letech 1948 až 1951 bylo proto obnoveno přes 2 tisíce ha rybníků. Na druhé straně však ve stejném období zaniklo kolem 3 tisíc ha malých selských rybníků (polní a luční).

Od roku 1950 je ve Statistické ročence sledována v rámci bilance půd výměra rybníků a malých vodních nádrží (MVN)

společně. Proto je informace o výměře rybníků v období mezi lety 1950–1990 méně přesná. Pohybuje se v intervalu mezi 48 až 53 tisíci ha.

Státní rybníkářství jako samostatný podnik při svém vzniku (1952) hospodařilo na 37 116 ha rybníků. Výměra jeho rybníků stále rostla a v letech 1960–61 dosahovala již 41 226 ha. Dalších 1586 ha spravovalo Školní rybníkářství Protivín, 253 ha VÚRH Vodňany a 518 ha Vojenské lesy a statky. Zbývajících cca 8,5 tisíc ha spravovaly organizace ČRS, JZD a Státní statky. Celkem se tedy na začátku 60. let 20. století hospodařilo v ČR na 52 083 ha rybníků. O deset let později (1970), hospodařilo SR, o.p. na 42 155 ha rybníků. To bylo přibližně 80 % výměry všech rybníků, nicméně dosahovalo na nich až 95,1 % celkové produkce ryb v ČR. V dalších letech však výměra rybníků SR, o.p. začala klesat na 40 797 ha (1980), resp. 40 292 ha (1989).

Proč, když na rybnících v ČSSR mělo ze Zákona o rybníkářství hospodařit především SR, o.p. a na méně vhodných rybnících pak

jen ČRS, JZD, Státní statky a nikdo jiný? Ředitelé jednotlivých odštěpných závodů se totiž cíleně zbavovali (podle možností daných zákonem) málo produktivních rybníků, využívaných k rekreaci nebo zatížených jinými omezeními. Díky tomu byla celková produkce ryb jejich závodu počítána na menší výměru rybníků. Tato matematická operace tak pomáhala soudruhům plnit efektivněji plány a posilovat jejich pozici...

V roce 1949 bylo v ČR vyprodukováno již 3100 tun tržních ryb. O čtyři roky později to již bylo přes 6 tisíc tun. Řada rybníků však nebyla stále v dobrém technickém stavu. Na začátku 60. let 20. století dosahovala produkce ryb kolem 8 tisíc tun. U obyvatel byl zájem o ryby těžší než 2 kg. Z tohoto důvodu přešlo obhospodařování velkých rybníků na dvouhorkový systém (K_2 – K_4). Zvyšování produkce ryb bylo možné díky centrálnímu řízení a optimalizaci využívání dostupných zdrojů. Efektivní bylo především šíření nejnovějších informací napříč všemi závody SR, o.p. Tržní konkurenční prostředí fakticky přestalo existovat. Trh byl schopen v daném období odebrat prakticky jakékoli množství potravin. Politicky byl kladen velký důraz na zajištění potravinové soběstačnosti.

Velkým pomocníkem ke zvyšování produkce ryb byl systematický a kvalitní rybářský výzkum, který probíhal především na VÚRH ve Vodňanech. SR, o.p. zadávalo výzkumné úkoly podle aktuálních potřeb oboru. K zvýšení produkce ryb napomohlo rovněž šlechtění ryb a zavedení nových druhů (síh peled, býložravé ryby). Na začátku 70. let 20. století dosahovala produkce ryb SR, o.p. 12 tisíc tun a na jejich konci pak 13,5 tisíc tun. V 80. letech rostla produkce ryb i nadále a v roce 1989 dosáhla 17 432 tun.

Sametová svoboda

Nové společenské zněny v listopadu 1989 zasáhly i rybářství. Začalo se mluvit o privatizaci státního majetku, tedy i rybníků. Nemalá část z nich byla připravována k navrácení původním majitelům v restitucích. Některé odštěpné závody SR, o.p. byly připraveny k prodeji v rámci kuponové privatizace (např. Třeboň a Hluboká). Ostatní podniky privatizoval nejčastěji jejich tehdejší management. Toto období bylo velmi turbulentní a ne všude dopadla změna vlastnictví na začátku dobře.

V roce 1991 došlo k transformaci SR, o.p. a založení Rybářského sdružení ČR (RS), které mělo 21 zakládajících členů. Jeho členové hospodařili na cca 33,6 tisících ha rybníků (88 %) a zajišťovali přes 90 % celkové produkce ryb v ČR. Přibližně 10 tisíc ha rybníků spravují místní organizace rybářských svazů. Dalších cca 6 tisíc ha rybníků spravují nečlenové RS (7 % produkce ryb) a přibližně 2 tisíce ha připadá na různé

fyzické a právnické osoby s roční produkcí ryb cca 600 t (3 %). Produkce ryb v závěru 20. století byla poněkud rozkolísaná. Nejvyšší produkce byla dosažena v roce 1992 – 20 800 tun. Této úrovni bylo dosaženo díky aktivitám SR, o.p. v předchozích letech. V následujícím období, jež provázely privatizace a změny vlastnictví velké části rybníků, došlo k poklesu produkce ryb (1998 – 17 231 t). Byla za tím nejistota v odbytu a ekonomice produkce. Tento propad byl však díky personální kontinuitě na většině podniků a adaptaci na nové tržní podmínky jen velmi krátký. České rybářství se tak rozloučilo s 20. stoletím pěkným produkčním výsledkem 19 475 tun (2000).

V druhém díle tohoto poohlédnutí se do minulosti se budeme věnovat změnám v obsádkách ryb a intenzifikaci chovu ryb.

(Ing. Ján Regenda, Ph.D. působí na Jihočeské univerzitě na Fakultě rybářství a ochrany vod.) ■

